

Megalakult a Magyarországi Zsidó Zenei Kutatócsoport

A Magyarországi Zsidó Zenei Kutatócsoport, amely több kutató évek óta folyó egyéni munkájának összehangolását és újabb kutatók munkába való bekapcsolását tűzte ki célul, 1994 novemberében megalakult az MTA Judaisztikai Kutatócsoportja keretén belül, az Országos Rabbiképző Intézet támogatásával. A csoportot a Soros Alapítvány támogatja.

1. A kutatócsoport tagjai és munkásságának célja

Tudomásunk szerint (Izraelben működő csoportokon kívül) ez az első, és jelenleg egyetlen kutatócsoport, amely a zsidó zenei hagyományok dokumentálásával foglalkozik.

(a) A MZsZK tagjai lehetnek mindazok, akik a tradicionális zsidó zenei hagyomány gyűjtésével, feldolgozásával bármilyen formában foglalkoztak vagy foglalkozni kívánnak és e kultúra kutatásához szükséges szakismerettel rendelkeznek. A kutatócsoport jelenlegi tagjai: *Bob Cohen, Frigyesi Judit* (vezető), *Halász Péter, Kaczmarczyk Adrienne, Komoróczy Szonja Ráhel, Kővári Tibor, Pánczél Anikó, Richter Pál, Rónai Ádám István, Rékai Miklós*.

(b) Az MZsZK a szájhagyományban élő, közösségi zsidó zenei anyag gyűjtését tekinti céljának, elsődlegesen (de nem kizárólag) a még le nem kottázott zenék megörökítését. Célunk e hagyomány hangszalagra való felvétele, archiválása, tudományos feldolgozása és terjesztése mind tudományos, mind népszerűsítő céllal. A csoport kutatási területe egyelőre nem terjed ki a zsidó témájú ill. zsidó zeneszerzők által komponált, az európai műzene stílusában írt kompozíciók gyűjtésére és feldolgozására, hacsak ezek nem váltak az orális tradíció részévé. Az elkövetkezendő néhány év legsürgetőbb feladata a gyűjtés és dokumentálás, elsősorban olyan adatközlőktől, akik képesek a holocaust előtti zenei gyakorlatról, a magyarországi zsidó közösségi élet még tradicionális, virágzó állapotáról képet nyújtani. Olyan előadókat próbálunk dokumentálni, akik feltehetően a legjobban megőrizték a tradíciót (beleértve előimádkozókat, énekeseket, kántorokat és a közösség bármely tagját). Célunk teljes zenei felvételek (lehetőség szerint az egész liturgia és a világi tradíció) illetve a zenei ill. liturgiai gyakorlattal kapcsolatos szóbeli információk hangszalagra való rögzítése. Mivel a kutatócsoport egyelőre magyar kutatókból áll, a kutatás szükségszerűen elsősorban a kelet-európai zsidó zenei hagyomány magyar dialektusát fogja dokumentálni, bár szeretnénk később a kutatást mindinkább kiterjeszteni a kelet-európai tradí-

ció egészére. Fontos megemlíteni e helyen azt a körülményt, hogy e tradíció ismerői mind idős emberek, ezért a dokumentálást a lehető legsürgősebben meg kell kezdeni.

(c) A csoport célja az ily módon felvett zenei anyagot és szóbeli információt archiválni és hozzáférhetővé tenni mindazok számára, akik a zsidó kulturális tradíció iránt érdeklődnek, beleértve a judaisztika és a zenetudomány nemzetközi kutatóit éppúgy, mint kántorokat és rabbikat. A hangszalagok a MTA Judaisztikai Kutatócsoportjában lesznek archiválva és (az énekesek beleegyezésével) az ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanácskének Könyvtárában lévő másolatok meghallgathatóak, tanulmányozhatóak lesznek.

(d) A csoport célja másolatot készíteni és ugyanebben a könyvtárban elhelyezni azokat a felvételeket és kottás lejegyzéseket, amelyeket különböző kutatók, kántorok eddig készítettek Magyarországon és mindezülig csak magángyűjteményekben voltak megtalálhatóak. Célunk továbbá, hogy ebből az anyagból egy példányt eljuttassunk a *Jeruzsálemi Nemzeti Zenei Hangtárba* (National Sound Archive, Hebrew University, Jeruzsálem). Mivel a már meglévő anyag feltehetőleg több száz órát tesz ki, ez a retrospektív archiválás előre láthatóan csak több év alatt vihető végbe.

(e) Hosszú távon a csoport célja ezt az anyagot részben kottába lejegyezni, tudományosan feldolgozni, és ebből válogatást kiadni mind hangzó, mind kottás anyag formájában. Ez utóbbi célkitűzés több évi távlati munkát jelent, amelyre feltehetően az első években csak igen kis mértékben kerülhet sor. A társaság munkájában egyelőre a hangsúlyt a dokumentálásra helyezzük a már említett okok miatt. A költségvetésben ezért csak olyan kiadások szerepelnek, amelyek az alapidokumentáció (az előző pontokban felsorolt) technikai költségeit fedezik.

2. A kutatócsoport tagjainak eddigi tevékenysége

Mivel mindezülig nem létezett zsidó zenei kutatócsoport, a gyűjtést többen egyénileg, egyéni szempontok szerint, általában rossz technikai felszereléssel, nehéz körülmények között végezték. Esetlegességük ellenére is ezek a gyűjtemények igen nagy értéket képviselnek, és vannak közöttük olyanok, amelyek rendszeres és céltudatos munka eredményeként jöttek létre. A legjelentősebbek az egyénileg kezdeményezett gyűjtések között *Fekete László, Bob Cohen, Pánczél Anikó* és a *Muzsikás együttes* gyűjtései, de lehetséges, hogy mások

is rendelkeznek értékes felvételekkel, amelyek számunkra egyelőre ismeretlenek. Az izraeli *Avigdor Hertzog* a National Sound Archive számára készített felvételeket Magyarországon (1993), *Rékai Miklós* a Néprajztudományi Intézet megbízásából folytatott gyűjtőmunkát Kárpátalján.

A magyarországi zsidó zene kutatásával korábban tudományos alapokon *Szabolcsi Bencc* foglalkozott. Az ő gyűjteménye, hasonlóan *Simon Zoltán* és *Max Eisikovits* a második világháború után készített gyűjtéséhez, csak töredékeiben és csak kottás lejegyzés formájában ismert – hangzó felvételek valószínűleg nem is készültek.

1976 és 1982 között *Frigyesi Judit* és *Laki Péter* rendszeresen gyűjtött zsidó zenét magyar zsidó közösségekben Kelet- és Nyugat-Európa különböző városaiban, egy ideig a Zenetudományi Intézet (1978–80), majd a franciaországi CNRS (1980–82) támogatásával. 1989-től *Frigyesi Judit* egyedül folytatta a munkát. A legjelentősebb, nemzetközi viszonylatban is egyedülálló gyűjtemény *Frigyesi Judit* közel száz hangszalagot tartalmazó saját gyűjtése (amelynek egy töredékéből a Zenetudományi Intézetben ill. a Jeruzsálemi hangarchívumban van másolat).

Tudományos szinten a magyarországi zsidó zenei hagyomány feldolgozásával jelenleg *Frigyesi Judit* foglalkozik. A zsidó zenéről több tudományos előadást tartott, zsidó zenét tanított az Egyesült Államokban (Brown University, Princeton University) és Magyarországon (ELTE, Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola), e témájú cikkei megjelentek magyar, francia, izraeli, amerikai és (előkészületben) német szaklapokban illetve tanulmánykötetekben.

3. A kutatómunka kivitelezésének módja

A Magyarországi Zsidó Zenei Kutatócsoport nem egy meghatározott feladat elvégzésére alakult, hanem a magyarországi zsidó zenei hagyomány feltárására, ami több évi folyamatos munkát igényel. A munkacsoport tagjai továbbra is részben egyénileg, részben kisebb csoportokban fognak dolgozni, de az eddigiekkel ellentétben az egyéni munkát össze fogják hangolni, egymásnak szakmai kérdésekben tanácsot adnak és a kutatás eredményei a csoport minden tagja számára elérhetőek lesznek. A csoport tagjai egyénileg javasolják, hogy a zsidó zene milyen területét szeretnék feldolgozni, a gyűjtést és a kutatást a kutatók és az adatközlők egyéni igényeinek megfelelően, a csoport vezetőjének tanácsát és jóváhagyását figyelembe véve, egyénileg vagy kisebb csoportokban fogják folytatni. A doku-

mentálás során tipikusan minden kutató egy vagy két énekessel dolgozik együtt huzamosabb ideig. Bizonyos helyzetek szükségessé tesszik a rövid gyűjtést is (például, ha az énekessel földrajzi távolság miatt vagy egyéb okból nem lehet rendszeresen találkozni).

A dokumentálandó anyag kiválasztásában az általános szempontokat követjük. Általában törekszünk arra, hogy olyan énekessel dolgozzunk, akiről tudjuk vagy valamilyen oknál fogva feltételezhetjük, hogy a tradicionális zene jó ismerője, illetve különleges, egyéni tolmácsolói, tehát akik a lehető legjobbban emlékeznek a hagyományra, képesek a teljes liturgia zenéjét elénekelni, és általában a vallási zenei gyakorlatról, a liturgián kívüli zsidó zenéről, a zsidó közösségek teljes zenei gyakorlatáról (beleértve a nem kifejezetten zsidó hagyományt is) a lehető legteljesebb képet tudják nyújtani. Bár nagy vonalaiban minden énekes esetében hasonló szempontok érvényesülnek, az énekessel való együttműködés és a dokumentálás tervét minden esetben egyénileg fogjuk kidolgozni, a helyzetnek, az adatközlő képességeinek és tudásának megfelelően. Amennyiben az énekes elsősorban a liturgiát ismeri, ennek a dokumentálása kapja a fő hangsúlyt, amennyiben az énekes inkább a paraliturgikus vagy világi dalokat vagy a hangszeres zenét ismeri, akkor ennek a gyűjtésére koncentrálunk. Ha egy ortodox közösségből származó egyén a zsidó közösség hagyományos repertoárjaként tart számon nem kifejezetten zsidó darabokat (például magyar dalokat), úgy ezeket is dokumentáljuk. Előfordulhat az is, hogy valaki énekelni vagy hangszeren játszani már nem tud, de a közösség hagyományos zenei életéről értékes és másol fel nem lelhető információkat tud nyújtani. Ilyenkor csak szöveges riportot készítünk.

A liturgián belül azzal az ünneppel kezdjük a gyűjtést, amely az énekes számára a legismertebb (ez általában a szombati liturgiát jelenti). A józan kereteken belül a teljes liturgiát és liturgiával kapcsolatos zenét megpróbáljuk rögzíteni, beleértve (az énekes képességétől függően) a hétköznapi imádkozást, a Tóra és a Haftora olvasását, tanulási dallamokat, nem kifejezetten liturgiai, de a szertartásban előforduló dalokat (például a sátoros ünnepen, a Tóra körülhordozásakor énekelt dalokat) a nem kifejezetten templomi szertartás szokásait is, úgy mint a szombati otthoni dalokat, a haggáda felolvasását. Célunk nemcsak a kifejezetten „előadásra” szánt, kántori „számok” és dalok gyűjtése, hanem a zenei anyag egészének dokumentálása, a legegyszerűbb stílusok is. Jó énekes esetében egyes darabokat stúdiószintű technikai színvonalon is rögzítjük. Természetesen, ha egy énekes jellegzetes és fontos hagyományt tud közvetíteni, ezt fel-

tétlenül dokumentáljuk, még akkor is, ha tudása csak erre a részletre korlátozódik (például, ha valaki csak néhány jiddis dalra vagy a zsidó hangszeres zenének egyes darabjaira emlékszik, ezt föl vesszük még akkor is, ha az illető egyébként nem jártas a zsidó zene egyéb stílusaiban). Bizonyos esetekben az is indokolt, hogy liturgiai részleteket vegyünk fel olyan énekesekkel, akik a liturgia egészét nem tudják különösen jól (például, ha valaki csak néhány jellegzetes, régi helyi dallamra emlékszik).

Minden énekest, akit dokumentálunk, munkatársnak tekintünk, akivel megbeszéljük, hogy mit és miért írunk le, akinek tanácsát kikérjük arra nézve, hogy mit tartanak tipikusnak, fontosnak, egyéni megoldásnak. Énekesektől nem csupán „darabokat gyűjtünk”, hanem megpróbáljuk megérteni azokat a szempontokat, amelyek irányítják zenei döntéseiket, valamint a zsidó zenéhez, a zsidó liturgiához a zsidó élethez való viszonyukat. Ezért a gyűjtés során megpróbálunk riportot is készíteni, amelyből megismerjük egy kissé életüket, gondolkodásmódjukat. Lehetőség szerint egyes kérdéseket részletesen is megbeszélünk, néhány kiválasztott darabot fölveszünk, a különbségeket illetően véleményüket, magyarázatukat kérjük. Általában véve nem „adatközlőnek” tekintjük őket, hanem úgy közeledünk hozzájuk mint tanítóinkhoz.

Ennek értelmében, jogi szempontból a dokumentált anyagot is úgy tekintjük, mint az énekes és a gyűjtő közös tulajdonát. Minden felvett anyagból mind az énekes, mind a gyűjtő egy példányt kap, amely fölött (egymás jogainak tiszteletben tartásával) maga rendelkezik. Két példányt archiválunk: az eredeti felvételt használaton kívül helyezük és az arról

készített másolatot használjuk mint könyvtári, meghallgatható példányt. Minden felvételtől ily módon három másolat készül. Az archivált gyűjtemény bármilyen nem kifejezetten tudományos célú felhasználása csak az előadó és a gyűjtő beleegyezésével történhet.

Arra nézve, hogy a gyűjtést és feldolgozást milyen terv alapján, hogyan folytassák a kutatók, részben Frigyesi Judit, a csoport vezetője fog irányt mutatni, részben a csoport tapasztalatait fogják megosztani – minden esetet egyénileg megbeszélve, elbírálva. Ezt a munkát már részben előkészítette, hogy Frigyesi Judit 1992-ben előadássorozatot tartott a zsidó zenéről mint az ELTE BTK Hebraisztikai Tanszékének meghívott előadója. Az 1994-es tanév őszi szemeszterében ugyanezen a tanszéken a fent leírt kutatáshoz szükséges tudományos bevezetést nyújtott a szeminárium keretében. A jövőben a csoport tagjai főként egyénileg folytatnak a professzorral megbeszéléseket, legalább évente egyszer beszámolták munkájukról. Egymással lehetőség szerint gyakran megvitatják a gyűjtés problémáit. Erre az együttműködésre feltétlenül szükség van, mivel a zsidó zene dokumentálása és kutatása olyan sokrétű és egymástól távolos szakmai tudást és kutatási technikát igényel, hogy valószínűtlen, hogy bárki is mindegyik területen szakmailag egyformán felkészült legyen. Ez a kutatás a következő szakterületeket öleli fel: hebraisztikai szövegismeret, zsidó történelem és szociológia, zsidó vallási (vállaláselméleti és liturgiai) ismeretek, zenei gyakorlat, zenetudományi és etnomuzikológiai felkészültség, folklorisztikai ill. antropológiai ismeretek.

(Frigyesi Judit beszámolója alapján)

XVIII. századi magyar egyházzenei művek újra-bemutatója

A budapesti Belvárosi főplébániatemplomban 1994. november 12-én rendezett hangversenyen nagy érdeklődés mellett hangzottak el Gregor Joseph Werner, Johann Patzelt és Anton Zimmermann egyházzenei művei (Werner néhány nem liturgikus alkotásával együtt). A *Budapesti Énekes Iskola kórusa* (műv. vez. Mezei János) és az *Erdődy Kamarazenekar* (koncertmester Szefcsik Zsolt) mellett a koncerten közreműködött *Bodrogi Éva* (szoprán), *Bubnó Tamás* (tenor), *Fülöp Regina* (alt) és *Fellegi Balázs* (basszus).

„Gregor Joseph Werner (1693–1766) az Esterházy család hercegi ágának karmestereként 1728-tól haláláig Kismartonban működött, s ekként közvetlen elődje volt Joseph Haydn-nak. Werner – műveinek többsége alapján – a Fux-féle ellenpont rátermett mesterének bizo-

nyul, kompozícióinak egy csoportja pedig a sajátos osztrák/dél-német népies, egyszerű zsánerdarabok tradícióját folytatja. Jellemző módon egyedül ezek a művek (mint például az *Új és igen különös zenei hangszereskalendárium*, vagy a *Két különösen vidám zenei asztali darab: A bécsi zsibvásár és a Parasztbíró-választás*) jelentek meg Werner életében nyomtatásban, holott elsősorban egyházi kompozíciói jelentősek. Több mint 40 misét, 3–3 Requiemet és Te Deumot, valamint számtalan kisebb egyházi művet komponált. Tizenkilenc oratóriuma maradt fenn, melyeket minden év nagypénteken adtak elő Kismarton különböző templomaiban. Haydn Kismartonba kerülése után az idős Werner egyre inkább háttérbe szorult az udvar zenei életében. Nem csoda, ha keserű irigységgel tekintett zseniális utódjára. Ugyan-